

TÁBOR BÉLA

*Megismerni: teret teremteni*¹

A FILOZÓFIAI KUTATÁS ÉS NÖVEKEDÉSÜNK TERE²

„Mi a lét?” Ennek a végső filozófiai, ontológiai, metafizikai kérdésnek – magának a spekulációnak, az elméletnek – az értelmét, jelentőségét, „gyakorlati” értékét kell megkeresnünk.

Orientáció, mértékegység keresése: annak a térnek a keresése, amely feloldja egzisztenciánk szorongató zsúfoltságát, a támadó valóságot mérhetővé teheti és ezzel kivédhetővé minden kicsinyes elemnek azt a hipnózisát, hogy ő az abszolút mérték, amelynek alá kell vetnünk magunkat. A filozófiai kutatás tehát az egzisztencia szabadságharca. A tér, amit meghódítunk vele: növekedésünk tere. És amikor itt egzisztenciáról beszélünk, egyaránt gondolunk egyéni és közösségi egzisztenciára.

A filozófiai kutatás eredeti értelme tehát mértékkutatás. A valóság mértékét keresi, azt, ami meghatározza, hogy minek van valóságértéke, és lehetővé teszi valóságélményeink rangsorolását. Ha ez a rangsorolás nem marad egy elszigetelt szellem körébe zárva, hanem belekerül lelki és szellemi szféráink egységes áramkörébe és ily módon átjárja egész lényünket, valóságunk alkotója lesz.³ A filozófiai kutatás eredeti értelme: a valóság őstörténetének kutatása.⁴

A TÉR: AZ ÁTHATHATATLANSÁG ELLENTÉTE⁵

A tér: a birtoklás ellentéte. A tér: az áthathatatlanság ellentéte – a zsúfoltság ellentéte. Az abszolút zsúfoltság: *egy áthathatatlan atom*, amely elnyeli magát a tere is. Zsúfoltság: narcizmus, birtokgörcs – a térrel: a szeretettel, személyességgel

¹ Tábor Béla hagyatékából közreadja Surányi László és Tábor Ádám. A közreadók lábjegyzetei [...] között olvashatók.

² [TÁBOR Béla: *Jegyzetek a preszókratikus szemináriumokhoz* – részlet. Kézirat.]

³ = Az identifikáció kérdése.

⁴ [*Bevezető fejezetek a valóság őstörténetéhez* a címe Tábor Béla megszakításokkal több, mint fél évszázadon keresztül írott fő művének, melynek első, *Szabó Lajosról* c. részét l. TÁBOR BÉLA: *Személyiség és Logosz*. Bp., Balassi, 2003. 27–74.]

⁵ [Vö. TÁBOR BÉLA: *Logosz és daimón*. In: *Uő: I.m.*, 194, 197.]

szemben. A zsúfoltság mint a tér ellentéte (és így egyben mint *idő*) a távol-keleti spekuláció nyelvén kifejezve: a sűnya hiánya vagy a tao távolléte.

Minden annyira átható, amennyire áthatható. Pontosabban: amennyire áthatott. Persze nem akármi és akárki által. Az alsóbb a felsőbb által. Én-te! Ami engedi magát áthatni, ami *segít* áthatni önmagát. Ez nem jelent ellenállásmentességet: csak azt, hogy az ellenállást is önmaga áthatásának, teresítésének szolgálatába állítja.

Személyes viszonyban azzal vagyunk, akit nem kell széttörni ahhoz, hogy belé tudjunk hatolni, hogy áthatassuk. Személyes viszonyban lenni annyi, mint egymás terének lenni.

Személyes viszonyban csak azzal lehetünk, akinek nem kell széttörnie ahhoz, hogy áthatható legyen *bárki* által is: akár más, akár önmaga által.

LÉTFRIGIDITÁS ÉS LÉTERÓSZ. KÖZÖSSÉG – ÉRTÉK – TÉR

Megismerni: teret teremteni: szűkebb tér köré tágabb teret, a börtönkapukká merevedett formák áttörésével, áthatásával⁶ = növekedni (befelé) – mert én vagyok a tér!

Létfrigiditás: a térteremtés (formák áthatásának) képtelensége.⁷ Amin semmiféle szimbólummal nem tudunk kaput nyitni: ez a létfrigiditás képlete is. A létfrigiditás circulus vitiosusának áttörése: szimbólummal kaput nyitni a „nem tudom – nem akarom” circulusán. Mert a szimbólum a személyiségi övezetből hoz tüzet – fényt és hőt –: léterósz. (A tér fényesebb – világosabb –, mint a fény? Igen, mert áthatóbb.⁸)

A lét erotikus telítettségének feltételei:

- 1) ellenállásoptimum és a harci feltétel optimuma;
- 2) közösség (amely értékkel engem);
- 3) és mindennek olyan kifejezése, ami az egyetlen misztérium fátylát lebbenti meg: a centrum szimbólumává tudja avatni (a szimbólum: emlékezés egy világkép növekedésének pillanatára).

Amilyen mértékben ez a három jelen van – szorosan egymásra vonatkoztatva, egymást átszöve –, olyan mértékben vagyunk védve a létfrigiditás ellen: ez a hármasegység maga „a lét értelme”. És amit szorosabb értelemben erőszakra nevezünk, ugyanezt a szerkezetet mutatja. A távlat – a végtelen és véges, közel és távol, *perász* és *apeirón* egységének – szerkezetét. Az alkotás, a teremtés szerkezetét.

⁶ Minden forma addig él, amíg formál: nemcsak a művet, hanem minket, a kort is. Ha egy forma (művészi, gondolkodási vagy életforma) megszűnt élő lenni, börtönfallá válik.

⁷ Létfrigiditás és térfrigiditás. Mi rejlik a tériszony mögött?

⁸ Ezért abszurd Dante vállalkozása a „Paradicsom” utolsó énekében.

Létfrigiditást indukál tehát a túl gyenge és a túl erős ellenállás, a közösség összeomlása, az egzakt értelemben vett szimbolikus kifejezés képességének vagy erőfeszítésének az ernyedése. A halálfélelem: a létfrigiditás betörése.

A cél egyik mozzanata: hogy kívánatos ellenállás. Cél csak az lehet, ami ellenáll az akaratunknak: barátian, miértünk.

A közösség = egyéni értékem tere (egyéni létem értékének tere). Közösség: akik elismerik egyéni értékemet – bármilyen széles is ennek a skálája, a minimumtól a maximumig. A közösség tehát egyrészt értékem mérője, bonyolult, harmonikus és diszharmonikus interperszonális relációkban. Másrészt azok, akiknek az értékét én elismerem, hierarchikusan. Harmadszor: egy értékcentrum, amin mindezeket a méréseket mérem; ezt tekintem az értékelés fedezetének vagy forrásának. Negyedszer: ez az egész (1–3), mérő szimbólumokban.

Kiközösíteni: megtagadni valakitől az elismerést: megvonni az értékteret.

Csak akkor létezik számomra közösség, ha értékel engem. A közösség annál inkább válik léterósz forrásává, minél pozitívabban értékel. És ha *csak* negatívan értékel, megszűnik az én közösségem lenni: ez azt jelenti, hogy *kiközösít* magából.

Léterósz és érték – létfrigiditás és nietzschei értelemben vett nihilizmus: „a vezérlő értékek elvesztik értéküket”.

Érték: részesedés a létben.

Miből alkot az alkotó? Egymást erősítő nárcisztikus és transzcendáló impulzusok feszültségéből. (Egyéniségi és személyiségi erők, daimón és logosz.) Azért alkot, hogy önlétét, önértékét (mások értékelésén keresztül is) intenzívebben érezze, de ezt önlétét transzcendáló érték teremtésével kell elérnie. „Beszélj, hogy lássalak.”⁹

Hogy tehát a létből szubsztanciát merítsen (a létből általam – egyéniségem által – merített szubsztancia: az érték),¹⁰ és ezt másoknak nyújtsa, de ezt ő nyújtsa, és ő nyújtsa abban a reményben, hogy értékeltetés („elismerés”) formájában visszakapja és így létének tartalma növekszik.

„HOZZÁM KÖZEL, TŐLEM TÁVOL”

Szellemileg („egzisztenciálisan”) neutrális (üres) tér nincs egy bizonyos centrumközelségen belül: minden mozdulat, minden szó, minden megszólalás árthatalmas vagy hasznos (közelít vagy távolít a centrumtól).

Szabó Lajos szerint az abszolút tér „fixa idea”. Évekkel korábban így írta le nekem a teret: „hozzám közel, tőlem távol”. Ez azt jelenti, hogy az „abszolút tér” azért „fixa idea”, mert „magánvaló tér”. A *mammonizmus természetrajzában* Szabó

⁹ [Johann Georg HAMANN: Aesthetica in nuce. In: UÓ: *Sämtliche Werke, II. Bd.* Bécs, Thomas-Morus-Presse im Verlag Herder, 1950. 198.]

¹⁰ Deszubsztancializálva: az érték találkozás a léttel, és ennek a találkozásnak a pillanata (vagy emléke) egy egyéniség kohójában formálva.

Lajos azt írta: „Az őrület három irányban szakszerűsítve: magánvaló dolog, magánvaló jelenség, magánvaló igazság (Kant, Comte, Bolzano)”.¹¹ Ehhez hozzávehetjük negyediknek a „magánvaló tér” szakszerűsített őrületét.

Tárgyi léte annak van, aminek távolsága van az énemtől (= tőlem), és olyan mértékben van tárgyi léte, amekkora távolsága van az énemtől. Az énemnek azonban nincs távolsága tőlem, tehát nincs tárgyi léte sem. A metafizika rejtett előfeltevése az, hogy *minden distanciálható* tőlem, vagy legalábbis minden leképezhető egy ilyen *distanciáltságra*, minden leírható és megérthető így. (Kant három metafizikai ideája: Isten, lélek, halhatatlanság).

A metafizika kiindulópontja, a platóni idealizmus erre a feltevésre támaszkodva teremtette meg az ideákat – a khóriszmossal – mint a tőlem való abszolút távolságra leképezhetőség szimbólumát, amelyeknek nyelvén legjobban leírhatók és megérthetők – megközelíthetők – a döntő fontosságú megismerendők. Az is, hogy *mi* megismerendő és *mi* nem! Platón tehát valóban arra törekedett, hogy a megismerendő (megismerendő!!! – mint a megismerés és az etikum posztulátuma is!) közel kerüljön hozzá, de úgy gondolta, hogy ennek feltétele a megelőző abszolút distanciálás: távol taszította a megismerendőket, hogy közel kerülhessen hozzájuk. Az abszolút távolságból fakadó, illetve az abszolút távolságból kicsiholandó abszolút közelség (Atman = Brahman) lett azután az újplatonizmus, a gnózis és a misztika fő hangsúlya.

MEGISMERŐ ERŐ ÉS MEGISMERÉSI VISZONYOK: SZEMÉLYISÉG ÉS EGYÉNISÉG

Mítosz: a szellemi otthon, az én ismerős terem (illetve egy közösség ismerős tere), az a tér, ahol már otthonosan, *erőfeszítés nélkül* mozgunk. A személyesebb értelemben vett anyanyelv az a nyelv, amelyet erőfeszítés nélkül értünk, és amelyen erőfeszítés nélkül ki tudjuk fejezni magunkat. Ezzel szemben a logosz a növekedés, illetve a növekedés hajtóereje, az az erő, amely otthonos terem határainak áttörésére, terem kiszélesítésére készlet. Ennek a térnövekedésnek az iránya: az *egész* (a teljesség); ezért mondom, hogy a logosz a teljesség (az egész) igényéből fakadó kérdések forrása, vagy a teljesség (az egész) mint kérdések forrása.

A kérdés: fellazított válasz; ez a válasz, amit fel kell lazítanom, éppen a körülhatárolt, már bejárt mítosz-otthon. Otthon: a hozzámszervesült tér.

A szellemi tevékenységnek mindig (és minden korban) kettős feladata van: áttörni a mítosz-otthon határait, kiszélesíteni ezt a teret, az újonnan meghódított teret pedig hozzámszervesíteni régi teremhez, ami ennek a régi térnek a struktúráját szükségképpen megváltoztatja. Úgy is mondhatom: a mítoszt éppúgy hozzá

¹¹ [SZABÓ Lajos: A mammonizmus természetrajzához. In: Uő: *Tény és titok*. Veszprém, medium, 1999. 79.]

kell szervesíteni a logoszhoz, mint a logoszt a mítoszhoz. A kettőt egymáshoz kell csiszolni.

Mindez leképezhető a (szellemi) termelőerők és termelési viszonyok – megismerő erő és megismerési viszonyok – egymáshoz való viszonyára. Logosz/mítosz = termelőerők és termelési viszonyok = személyiség/egyéniség = megismerés – hit („in intellectu – in re”¹²) = teremtő erők és teremtett állapot.

A mítosz: egy kultúra egyénisége. A logosz: minden mítosz belső, közös magva. És mint ahogy a személyiség: Sz=E,¹³ úgy a logosz is L=M.¹⁴ Minden hit (*πισztisz*) addig *funkcionál*, amíg a *gnózis* (*megismerés*) igényének ereje szét nem feszíti a kereteit. Ugyanígy: minden *mítosz* addig, amíg a benne rejlő *logosz* szét nem feszíti. Amíg tehát otthont, teret tudnak biztosítani a mélyükön feszülő és növekvő megismerő erőnek, a logosznak (mint a teljesség igényéből fakadó kérdések szüntelen buzgó, élő forrásának).

Ez vonatkozik a személyiség és egyéniség viszonyára is. Pontosabban: a személy és egyén viszonyára. Az egyén növekedése nem azonos az egyéniség növekedésével. Ellenkezőleg: az egyén egyénisége önmagában az egyén által befogadott személyiség rovására törekszik növekedni: az individuáció ettől a személyiségtől próbálja elvonni a maga számára a teret. De a *személyiség* maga a *tér*: a személy növekedésének tere. Az individuáció hipertrófiája tehát azt jelenti, hogy az egyén önmaga terét fogyasztja. Az egyén valóságos (nem patológikus) növekedése (vagyis a *személy* növekedése) tehát *priméren* a személyiség növekedését jelenti – az egyéniségét csak olyan mértékben, amilyent személyiségének, terének növekedése lehetővé (és egyben szükségessé) tesz. Ahol ez nem így történik, ott a személyiség szétfeszíti az egyén (= személy) kereteit, hogy új kereteket teremtsen magának. Talán ebben foglalható össze az egyén szétbomlásának, disszociálódásának őstörténete. A halál őstörténete? De a születésé is! A pszichózis őstörténete? De az egészségé is!

Az egyéniség a személyiség formája, vagy ha úgy tetszik: edénye („tömlője”). Mint ahogy a termelési viszonyok a termelőerők formái vagy „tömlői”. („Új bor és régi tömlő!”¹⁵)

Minden egyén: személy. Ez azt jelenti, hogy a személyiségből többet-kevesebbet befogad az egyéniségébe. De szemben a személyiséggel (az abszolút személlyel), ebben a személyben az egyéniség túlsúlyban van. Az eredeti Sz=E azonosság belső egyensúlya itt felbomlott. A harmonizálásnak két lehetősége van: vagy az egyéniség (egyéniségi erő) szintjének leszorítása olyan szintre, amely megfelel a befogadott személyiség szintjének (ezt jelölhetjük így: sz=e), vagy a személyiség (= a személyiséggel való azonosulás) szintjének felemelése a magasabb individuációs

¹² [ANSELMUS CANTAUARIENSIS (SZENT ANZELM): *Proslogion*. (<http://www.thelatinlibrary.com/anselmproslogion.html>)]

¹³ [Személyiség=Egyéniség]

¹⁴ [Logosz=Mítosz]

¹⁵ [„És senki sem tölt új bort régi tömlőbe.” Márk, 2,22.]

szintnek megfelelően. Az ilyen harmonizálás mindig csak átmeneti lehet, és mindig ára van: lelkileg és szellemileg egyaránt. („Elfojtás.”) Az eredeti személyiségben (Sz=E) az egyéniség épp olyan végtelen (korlátlan), mint a személyiség.

Kultúrák esetében ez az átmeneti egyensúly egy-egy időre mindig megvalósul: ezek a bontatlan mítosz, illetve bontatlan hit korszakai.

A belső konfliktusok, amelyekre a lélek elfojtással reagál, nem vezethetők vissza egyedül a szexuális libidóra, amint azt a freudi pszichoanalízis teszi. Három ilyen konfliktus-szférát ismerhetünk fel:

- a) a szexuális libidó szféráját;
- b) a halálfélelemét;
- c) a Wille zur Macht szféráját, vagyis az individuációs konfliktust. Mind a három visszavezethető azonban a személyiség és egyéniség konfliktusára.

NÖVEKVŐ ÉS MAGÁRA HAGYOTT LÉLEK; TÉR ÉS IDŐ

Az egyéniségbe zárt lélek (a magára hagyott lélek) szenvedései a félelem, a büntudat és a magányosodás ellenséges hármasságára vezethetők vissza. Ez a hármasság viszont a lélek növekedésének, szabad áramlásának gátoltságára. A növekvő lélek és a magára hagyott lélek ellenpólusok. Másképp fogalmazva: a félelem, a büntudat és a magányosodás egyaránt diszkontinuáció, az önmegszólítás gátoltsága.¹⁶ Kiszakadás a létközösségből. Elszakadás a kezdettől (vö.: az öröm a kezdet fellobbanása).¹⁷ Akkor tudok megszólítani másokat – személyes dialógusban vagy műben –, ha önmagamot meg tudom szólítani. Ez egyben a másik által való megszólíthatóságomat is jelenti.

A félelem, büntudat és magányosodás visszavezethető a buddhai szenvedés-meghatározásra: „elválasztva lenni attól, akit vagy amit szeretünk és együtt lenni azzal, akit vagy amit nem szeretünk”. „Az ellenséges hármasság” legyőzésének útja pedig az, hogy túl kell nőni rajta – mert mindegyik mögött a növekedés elégtelensége rejlik.

A félelmet és büntudatot (mulasztástudatot) egyaránt az idő hipertrófiája idézi elő: belső terünk idővé alakulása. Csak az gyógyíthat meg, ha időnkét térré alakítjuk (alkímia). Tér és idő között az a különbség, hogy az idő múlik, a tér nem. Ezért terünket növelhetjük, de időnkét nem: az időre az jellemző, hogy egyre csökken. Az idő úgy is definiálható, hogy terünk csökkenő, entropizálódó része.

A félelemben a jövőtől félünk, a mulasztástudatban a múlttól – a büntudat is félelem. Akinek pedig semmi bűne nincs, még mindig viseli a *demoralizált* bűnt: azt, hogy individualizálódott.

¹⁶ Az önmegszólítás gátoltságáról vö. Laing: „Amiről nem beszélünk sem magunkkal, sem másokkal”. [RONALD DAVID LAING: *The Self and Others*. London, Tavistock Publications. 1961.]

¹⁷ [TÁBOR BÉLA: *A létezés: létező. Jegyzetek Heideggerhez*. In: *Uő: I. m.*, 262.]

Vajda Lajos témája: maga a tér. (Áthatás.) Az utolsó nagy szénrajzokon is, de itt erősebb ellenállást keres fel. A tér és idő harca. Mert az idő az a folyamat, amelyben a véges forma elnyeli a teret. A zsúfoltság időt szül. A tér: emlékezés – az idő: felejtés. Zsúfoltság – felejtés [elfelejtés (a szembesítés elmulasztása, egyértelmű ön- és létinterpretáció elmulasztása)] – elmúlás – idő – szorongás.

Akarat és idő szorzata mindig állandó szám.

Mi az, ami akaratunktól függ? Cselekedeteink nem függenek mindig akaratunktól, sőt talán azt is mondhatjuk, hogy sohase függenek közvetlenül akaratunktól, ha cselekedeten külső változtató aktust, külső történést, külső eseményt értünk. Ellenben akaratunktól függenek, illetve akaratunktól függővé tehetőek (ez a függővé tétel az akarat gyöke) belső cselekedeteink: akaratunktól függ, hogy milyen gondolatoknak, képeknek, képzeteknek adunk teret – hogy milyen gondolatokkal töltjük ki belső terünket, pontosabban: hogy milyen imaginációs–identifikációs utat (pályát) választunk. Ez az identifikációs módszer az önalakítás módszere.

Belső terünk kitöltésének folyamata: időzés = annak megválasztása, amivel egyidejűek vagyunk. Időzés – identifikáció: valóságképünk születése, alakulása.

Eckhart mester: „Ami valaki mással történik, akár rossz, akár jó, olyan legyen számodra, mintha veled történe.”¹⁸ A regény, a dráma és minden cselekményes műfaj értelme, jelentősége: identifikációs – vagyis nárcisztikus egocentrizmusomat transzcendáló – érzékenység megnyitása. Ennek a műfajnak a térszemlélete a döntő: minden idegen teret, részteret beleold az én terembe, megszünteti az idegen sors kategóriáját: egységesít. Ez a regény, a dráma, az eposz vallásos funkciója.

Identifikáció: megnyílás az egyetlen lélek, az egyetlen tér felé. („Lebontás.”)¹⁹ Szabó Lajos ugyanezt írja le az erősz–alimentáció–identifikáció hármassággal, mert ez a megnyílás: táplálkozás az egyetlen lélekből, egyetlen térből. És a lebontás az én-birtok nárcisztikus görcsének feloldása: erősz.

A személyiség az egyetlen tér, a közösség (létközösség) jelenléte bennünk. És ugyanez így is fogalmazható: jelenlétünk az egyetlen térben, egyetlen lélekben, létközösségben.

Természetesen itt is számolni kell az ellenállásokkal, és ezek közül a legerősebbek a kínok, félelmek (szorongások, rettegések). Az ellenállás erejének határese: az én (belső térmozgató szervünk) bénultsága.

Integrációs teret kell teremteni a lélek számára a szellemben.

Szellem: logosz és mítosz egyetlen, megszakítatlan áramköre, a felidézés, kifejezés és megértés háromságában: a személyiség szolgálatában, a közösség hatóterében, a lét erotikus feszültségének közegében, harcban a daimonizáló, narctizáló és eldologiasító törekvésekkel.

¹⁸ [Eckhart mester 5. prédikációja (Quint számozása szerint).]

¹⁹ [Vö. TÁBOR BÉLA: *A zsidóság két útja*. 2. kiad. Bp., Pesti Szalon, 1990. 14.]